

*В. О. Жмуденко,
кандидат економічних наук, доцент кафедри менеджменту організацій,
Уманський національний університет садівництва, м. Умань*

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ РЕГІОНУ

*V. A. Zhmudenko,
PhD, associate professor of management organizations,
Uman National University of Horticulture, Uman*

FORMATION OF ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT REGION

Узагальнено основні підходи до визначення сутності управління економічною безпекою регіону. Досліджено проблему створення системи економічної безпеки регіону, що покликана забезпечити більш швидке реагування органів управління на ситуацію, яка постійно змінюється, з урахуванням регіональних особливостей. Проаналізовано основні чинники забезпечення економічної безпеки регіону. Запропоновано комплекс заходів щодо управління економічною безпекою регіону, що дозволять вийти на якісно новий рівень забезпечення процесів рівномірного, стабільного розвитку соціально-економічної ситуації в регіонах.

It summarizes the main approaches to defining the essence of management of economic security of the region. The problem of creating a system of economic security of the region, which is designed to provide a rapid response controls the situation, is constantly changing, from a regional perspective. The basic factors of economic security of the region. A range of measures to control economic security of the region, will reach a new level of process uniform, stable development of the socio-economic situation in the regions.

Ключові слова: *економічна безпека, система управління регіоном, регіональні інтереси, реальні та потенційні загрози, економічна стійкість.*

Key words: *economic security, system management region, regional interests, real and potential threats, economic stability.*

Постановка проблеми у загальному вигляді. В наш час в Україні особливої актуальності набувають питання створення умов для розвитку регіональної економіки, що забезпечуватиме економічну безпеку. Світова практика територіального розвитку наочно підтверджує можливість формування державної політики по відношенню до регіонів, яка буде сприяти їх економічній безпеці. Але цей досвід не доцільно використовувати в якості простого запозичення. Тоді основною ціллю регіональної політики стає забезпечення максимально можливого задоволення потреб населення, що потребує створення цілісної системи управління економічною безпекою регіону, яка повинна активно протидіяти реальним і потенційним соціально-економічним загрозам.

Таким чином, проблема створення системи управління економічною безпекою регіону, що покликана забезпечити більш адекватне та швидке реагування органів управління на ситуацію, яка постійно змінюється, з урахуванням регіональних особливостей є актуальною.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковий інтерес до проблем забезпечення економічного розвитку регіонів простежується в працях багатьох науковців. У вітчизняній науці це – Агапова Т., Вавдіюк Н., Варналій З., Герасимчук З., Данилишин Б., Клебанова Т., Сундук А., Ткаченко В., Шнипко О. та інші. Вагомий внесок у розробку проблем регіональної економіки зробили такі закордонні вчені як Х. Моргентгау, Дж. Кеннан, Р. Е. Осгоот, Д. Олвей та інші.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Значна диференціація в рівнях соціально-економічного розвитку вітчизняних регіонів складає безпосередню загрозу економічній безпеці країни. Головною причиною такої загрози була і залишається відсутність в Україні дієвої політики

регіонального розвитку. Нині відсутність обґрунтованої політики регіонального розвитку країни на даному етапі призвела не лише до поглиблення диспропорцій і загострення соціально-економічних проблем, але й до суттєвої економічної та політичної дезінтеграції держави.

Постановка завдання. Ціллю дослідження є розробка комплексної системи управління економічною безпекою на регіональному рівні.

Виклад основного матеріалу дослідження. В даний період не існує єдиних моделей регулювання територіального розвитку. Світова практика дуже диференційована в залежності від особливостей національних економік, державного устрою країн, політичних традицій та ступеню інтегрованості національної економіки у світовий простір.

На думку Міщенко С.Г., [1] управління економічною безпекою можна представити як систему, у межах якої розглядаються економічні підсистеми регіону, їхня взаємодія і просторовий характер. У процесі дослідження цієї системи встановлюються чинники, що впливають на економічну безпеку регіону і на соціально-економічну ситуацію в регіоні та визначається, яким чином ці чинники можуть бути змінені, і які наслідки для регіону створює ця зміна.

Економічна безпека з точки зору регіонального рівня на думку Любченко О. М. [2], має на меті забезпечення захисту особистості й окремих соціальних груп від зовнішніх і внутрішніх небезпек та забезпечення економічної стійкості регіону.

В свою чергу Сундук А. М. [3] вважає, що економічна безпека регіону може бути визначена як можливість дієвого контролю регіональними органами управління за використанням усіх видів ресурсів, економічним зростанням та підвищенням конкурентоспроможності суб'єктів господарювання.

Данилишин Б. М. визначає, економічну безпеку регіону як сукупність стану, умов і чинників, які характеризують стабільність, стійкість і можливість послідовного розвитку економіки регіону в рамках його інтеграції з економікою країни [4, с. 30]. До переліку особливостей регіону при забезпеченні його економічної безпеки він відносить:

- розбіжності природно-кліматичних умов життя;
- масштаби, якість, напрями використання ресурсів;
- периферійне або глибинне розташування регіону;
- тип структури виробництва, темпи введення інновацій;
- перетин міжгалузевих зв'язків і розвинутої інфраструктури;
- стадія технологічного розвитку, що має прояв у переважанні певних видів виробництва і виробничо-технологічних станів;
- демографічні розходження;
- політичні і інституціональні чинники;
- соціально-культурні фактори.

Однак, системний підхід до управління економічною безпекою регіону, вимагає розглядати питання управління їй на різноманітних рівнях ієрархії з метою комплексного забезпечення економічної безпеки як найбільш важливої складової національної безпеки.

Одночасно однією з головних умов економічної безпеки регіону виступає його соціально-економічний розвиток. Економічна безпека регіону залежить від цілей, задач і методів державної регіональної політики, а також від внутрішніх чинників та гранично допустимих величин, порушення яких призводить до регіональних кризових ситуацій.

На думку Третяк В.В. загрозу економічній безпеці регіонів становлять рекомендації щодо недоцільності державного регулювання макроекономічних процесів навіть за допомогою ринкових важелів, приватизації за відсутності відповідних умов і, як наслідок, проникнення дешевої неякісної продукції та руйнація національного виробництва [5].

Аналіз літературних джерел виявив різноманітність визначення економічної безпеки регіону. Узагальнюючи різні думки можна дати таке визначення: «економічна безпека регіону» – це такий його стан, що забезпечує сталий розвиток, сприяє удосконаленню виробничої, соціально-економічної та екологічної сфер, узгоджується із загальнонаціональними інтересами, та має дієвий, ефективний механізм виявлення і протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам.

Узагальнюючи погляди науковців [6, 7, 8, 9, 10] доцільно розглянути такі чинники забезпечення економічної безпеки регіону:

- дотримання інтересів регіону в цілому та його суб'єктів зокрема;
- визначення загроз регіональним інтересам, що тягнуть за собою зниження рівня економічної безпеки;
- оцінка імовірності настання, ступеня впливу та контрольованості загроз, виділення факторів тиску й агресивних факторів;
- проведення системного аналізу всіх компонент економічної безпеки регіону, визначення стану їх детермінант і загального рівня безпеки регіону;
- формування регіональної політики та інституційної трансформації, що сприятимуть підвищенню рівня економічної безпеки регіону на засадах сталого розвитку;
- моніторинг результатів регіональної політики.

До основних напрямів забезпечення регіональної безпеки слід додати розробку і реалізацію стратегічних планів та програм розвитку регіональної економіки, формування соціально-економічних орієнтирів регіонального розвитку, розвиток бюджетно-фінансової політики регіонів та підготовку кваліфікованих кадрів адміністративного менеджменту тощо.

Якщо забезпечення державної економічної безпеки асоціюється з захистом національних інтересів, то при розгляді економічної безпеки регіону доцільно виділяти регіональні інтереси. До основних регіональних інтересів відносяться:

- відповідність рівня і способу життя населення, його окремих прошарків і груп національним і світовим стандартам;
- наявність регіональних бюджетно-фінансових та інших економічних засобів регулювання економіки;
- існування можливостей для використання наявних ресурсів;
- функціонування забезпечених інфраструктурою внутрішніх і міжрегіональних зв'язків;
- стабільність суспільно-політичної і національно-етнічної ситуацій.

Своєчасне виявлення та протистояння зовнішнім та внутрішнім загрозам гарантує високий рівень економічної безпеки регіону. Так, згідно регіон має прийнятний рівень економічної безпеки, якщо:

- регіональні управлінські структури спроможні проводити власну економічну політику в рамках загальнодержавної політики;
- регіональна соціально-економічна система характеризується високим ступенем диверсифікованості і здатна гнучко реагувати на різкі геополітичні зміни в рамках держави;
- запас ресурсів дозволяє регіону самостійно здійснювати економічні заходи для усунення локальних економічних загроз, без очікування допомоги з боку держави;
- наявна ресурсна база дозволяє регіону допомагати суміжним територіям, де існуюча незбалансована економічна ситуація може негативно відбитися на регіональних економічних інтересах;
- рівень життя населення не є нижчим від середнього по країні.

Відомо, що економічні можливості регіонів диференційовані через наявність різних географічних, історичних, демографічних і інших факторів. Тому, часто забезпечення економічної безпеки регіону пов'язується з реалізацією регіоном абсолютних і відносних переваг у володінні різними ресурсами (трудовими, фінансовими, природними). Дотримання регіональних інтересів означає попередження і усунення відповідних їм загроз.

Таким чином, економічна безпека регіону забезпечується через реалізацію комплексу регіональних інтересів за допомогою своєчасного попередження, локалізації і усунення загроз економічній безпеці.

Управління економічною безпекою систем різного призначення і рівня ієрархії здійснюється через відповідну систему управління. Під системою управління економічною безпекою регіону розуміють організовану сукупність суб'єктів: державних органів, громадських організацій, посадових осіб і окремих громадян, об'єднаних цілями і задачами щодо захисту регіональних інтересів, що здійснюють погоджену діяльність у межах законодавства України [11]. Основними функціями зазначеної системи є: створення і підтримка в готовності сил і засобів забезпечення економічної безпеки; управління діяльністю системи забезпечення безпеки регіону; здійснення планової і оперативної діяльності по забезпеченню економічної безпеки.

Управління економічною безпекою припускає проведення моніторингу відповідної системи показників економічної безпеки. При цьому слід зазначити, що ще не вироблено єдиного підходу до її формування.

Науковість концептуального управління безпекою соціально-економічного розвитку регіону на етапі прогнозів, програм, планів передбачає поліваріантність, тобто проектування руху трансформацій економічної мезосистеми за двома сценаріями: песимістичному, що враховує суттєві порушення благополуччя певної території і її населення, а також оптимістичному – з урахуванням ослабленого впливу можливих загроз. Об'єднання обох стратегій під час управління реальними процесами і об'єктами забезпечує його гнучкість, адаптивність, координацію і узгодження дій нижніх учасників і виконавців, динамічність зворотного зв'язку між всіма структурними компонентами різних рівнів ієрархії.

Отже, і об'єкти, і суб'єкти управління соціально-економічним розвитком регіону створюють єдину систему прямих і зворотних причинно-наслідкових зв'язків, яка регулюється багатьма різноманітними законами: як такими, що приймаються і затверджуються урядом держави, так і науковими установами, сформульованими шляхом поступових, логічних висновків і підтверджених емпіричними прикладами господарської практики, а також об'єктивними – економічними, фізичними, біологічними, що сприяють формуванню зміни багатьох видів діяльності, у тому числі і соціально-економічної.

Управління забезпеченням економічної безпеки регіону здійснюється за рядом напрямів. Основним із них є програма економічної безпеки, що включає три блоки комплексних заходів:

1. Соціальний розвиток території, куди входять такі напрямки дій: забезпечення соціальних гарантій; вирівнювання рівня життя населення; розвиток соціальної інфраструктури.
2. Розвиток регіонального виробництва включає основні галузі життєдіяльності територій: промисловість; сфера послуг; сільське господарство; торгівля; будівництво; транспорт.

3. Зміцнення зовнішніх зв'язків передбачає: залучення інвесторів; міжрегіональний обмін; зовнішньоторговельні зв'язки. Механізм здійснення державного контролю підтримки економічної безпеки на регіональному рівні як один з варіантів представлено на рис. 1.

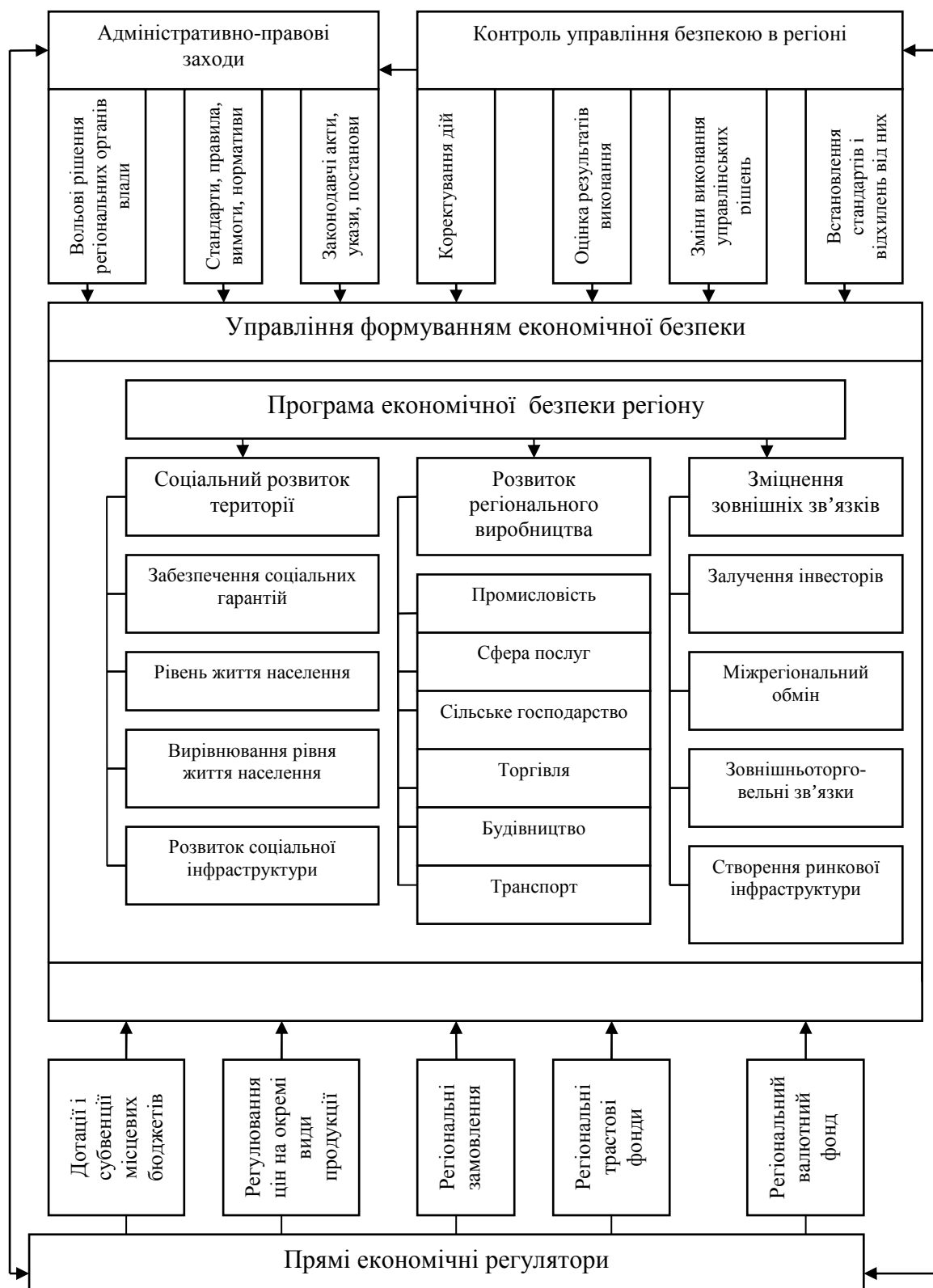

Рис. 1. Механізм реалізації програми економічної безпеки регіону [11]

В той же час в механізм реалізації програми економічної безпеки регіону входять прямі економічні регулятори. Основними з них є: регіональний валютний фонд; регіональні трастові фонди; регіональні замовлення; регулювання цін на окремі види продукції; дотації і субвенції місцевих бюджетів.

Найважливішим напрямом проведення дослідження проблем економічної безпеки регіону є визначення системи показників територіального розвитку. Особливістю задачі управління економічною безпекою регіону є відображення двох сфер діяльності: економічної і соціальної. Перша з них містить виробничу діяльність, ціль якої складається в забезпеченні збалансованості матеріальних ресурсів економіки. Діяльність у регіонах другій сфери – невиробничі (соціальні) витрати. Наступним кроком є реалізація розробленого комплексу заходів, який впливає на склад та оцінку загроз економічної безпеки регіону, а також на соціально-економічний стан регіону.

Таким чином, процес управління економічною безпекою регіону повинен, загалом, включати такі глобальні розділи: визначення цілей та задач економіки, аналіз ресурсних можливостей їх реалізації; визначення економічної стратегії, що варто забезпечувати та відстоювати в інтересах національної безпеки; визначення збалансованої економічної політики, необхідної для реалізації цієї стратегії, а також розробка основи для ефективного управління ресурсами враховуючи їх жорстку обмеженість.

Висновки і перспективи подальших розробок. Формування системи управління економічною безпекою в умовах сучасного економічного середовища – це складний та багатовимірний процес, від якого залежить його стійкий розвиток та захищеність від загроз і небезпек. Основною метою формування такої системи має бути забезпечення сталості розвитку регіону, а принципами побудови – принципи системності, законності, комплексності, об'єктивності, послідовності, динамічності, оптимальності, конструктивності. В сучасних умовах досягнення цієї мети утруднюється зростанням небезпек та загроз, що посилює вимоги до якості обґрунтування сформованої системи. Доцільними є посилення внутрішньої узгодженості елементів системи управління, які стосуються різних аспектів діяльності та деталізація нормативів за часовою структурою. Це зробить потенційну систему управління економічною безпекою більш гнучкою та ефективною. Отримані результати поглиблюють та розвивають концептуальні основи економічної безпеки та можуть бути базою для подальших досліджень у цьому напрямку, зокрема розробки методології та інструментарію для оцінки рівня економічної безпеки.

Література.

1. Міщенко С. Г. Моделювання процесів управління економічною безпекою регіону : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. екон. наук : / Міщенко Сергій Геннадійович. – Донецьк, 2000. — 23 с.
2. Любченко О. М. Сутнісні ознаки формування системи економічної безпеки в регіонах України / О. М. Любченко // Вісник Сумського нац. аграр. ун-ту. – Вип. 6–7 (26-27). — Суми, 2007. — С. 392–399. — (Серія «Економіка та менеджмент»).
3. Сундук А. М. Регіональний вимір економічної безпеки України : моногр. / А. М. Сундук — К. : Логос, 2007. — 182 с.
4. Данилишин Б. М. Безпека регіонів України і стратегія її гарантування / Б. М. Данилишин, А. В. Степаненко, О. М. Ральчук. — К. : Науково-виробниче підприємство «Вид-во „Наукова думка” НАН України», 2008. — Т. 1. — 390 с.
5. Третяк В. В. Світова практика забезпечення сталого розвитку регіонів як головна умова їх економічної безпеки [Електронний ресурс] / В. В. Третяк, Т. М. Гордієнко. — Режим доступу : http://www.nbu.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/16.pdf
6. Варналій З. С. Державна регіональна політика України: особливості та стратегічні пріоритети : моногр. / З. С. Варналій. — К. : НІСД, 2007. — 768 с.
7. Моделювання економічної безпеки: держава, регіон, підприємство : монографія / В. М. Геєць, М. О. Кизим, Т. С. Клебанова, О. І. Черняк та ін. ; за ред. В. М. Гейця. - Х. : ВД "ІНЖЕК", 2006. – 240 с.
8. Вавдіюк Н. С. Етапи формування стратегічного набору економічної „безпеки-небезпеки” регіону / Н. С. Вавдіюк // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. — Дніпропетровськ : ДНУ, 2005. — Вип. 21; Т. 3. — С. 593–599.
9. Агапова Т. Н. Методика и инструментарий для мониторинга экономической безопасности региона / Т. Н. Агапова // Вопросы статистики. — 2010. — № 2. — С. 45–49.
10. Коваленко М. А. Управління економічною безпекою регіону: сутність та механізм реалізації : моногр. / М. А. Коваленко, І. І. Нагорна, Б. В. Сіленков — К: ХНТУ, 2006. — 444 с.
11. Коваленко К. В. Забезпечення економічної безпеки аграрних підприємств в умовах регіонального господарювання : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. екон. наук : 08.00.04 / Коваленко Катерина Володимирівна. — Луганськ, 2009. — 23 с.

References.

1. Mishchenko, S. H. (2000), "Modeliuvannia protsesiv upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu rehionu", Ph.D. Thesis, Donetsk, Ukraine, p. 23.
2. Liubchenko, O. M. (2007), "Sutnisni oznaky formuvannia systemy ekonomichnoi bezpeky v rehionakh Ukrainy", *Visnyk Sumskoho nats. ahrar. un-tu*, Seriya «Ekonomika ta menedzhment», vol. 6–7 (26-27), pp. 392–399.
3. Sunduk, A. M. (2007), *Rehionalnyi vymir ekonomichnoi bezpeky Ukrainy* [The regional dimension of economic security of Ukraine], Lohos, Kyiv, Ukraine, p.182.

4. Danylyshyn, B. M. Stepanenko, A. V. and Ralchuk, O. M. (2008), *Bezpeka rehioniv Ukrainy i stratehiia yii harantuvannia* [Regions of Ukraine Security Strategy and its guarantee], Naukovo-vyrobnyche pidpriemstvo «Vyd–vo „Naukova dumka” NAN Ukrainy», vol. 1, Kyiv, Ukraine, p.390.
5. Tretiak, V. V. and Hordiienko, T. M. (2010), “Svitova praktyka zabezpechennia staloho rozvytku rehioniv yak holovna umova yikh ekonomichnoi bezpeky”, [Online], available at: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/en_re/2010_7_5/16.pdf
6. Varnalii, Z. S. (2007), *Derzhavna rehionalna polityka Ukrainy: osoblyvosti ta stratehichni priorityty* [State Regional Policy of Ukraine: features and strategic priorities], NISD, Kyiv, Ukraine, p.768.
7. Heiets, V. M. Kyzym, M. O. Klebanova, T. S. Cherniak, O. I. and others (2006), *Modeliuvannia ekonomichnoi bezpeky: derzhava, rehion, pidpriemstvo* [], VD "INZhEK", Kh.. Ukraine, p.240.
8. Vavdiuk, N. S. (2005), “Etapy formuvannia stratehichnoho naboru ekonomichnoi „bezpeky-nebezpeky rehionu”, *Ekonomika: problemy teorii i praktyky*, vol. 21, no.3, DNU, Dnipropetrovsk, Ukraine, pp. 593–599.
9. Ahapova, T. N. (2010), “Metodyka y ynstrumentaryi dlia monitorynha jekonomycheskoi bezopasnosti regyona”, *Voprosy statystyky*, vol. 2, pp. 45–49.
10. Kovalenko, M. A. Nahorna, I. I. and Silenkov, B. V. (2006), *Upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu rehionu: sutnist ta mekhanizm realizatsii* [Managing the economic security of the region: the nature and mechanism of implementation], KhNTU, Kyiv, Ukraine, p.444.
11. Kovalenko, K. V. (2009), “Zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky ahrarnykh pidpriemstv v umovakh rehionalnoho hospodariuvannia”, Ph.D. Thesis, 08.00.04, Luhansk, Ukraine, p.23.

Стаття надійшла до редакції 18.09.2015р.